

Izabela Lipińska¹

Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu

Prawno-ekonomiczne aspekty problematyki ograniczania ryzyka w produkcji rolnej na przykładzie rozwiązań w wybranych państwach²

Legal and economic aspects of risk management in agricultural production in selected countries

Synopsis. Artykuł obejmuje zagadnienia związane z występującym w produkcji rolnej ryzykiem, które może prowadzić do utraty rentowności producentów rolnych. W szerszym wymiarze ma to istotny wpływ zarówno na trwałość gospodarowania, jak i na bezpieczeństwo żywnościowe. Poszczególne państwa zarówno w obrębie Unii Europejskiej, jak i poza nią wypracowały pewne schematy działań zarządczych mających na celu ochronę rolników przed zarówno wystąpieniem ryzyka, jaki i ewentualnym niwelowaniem jego negatywnych skutków ex post. Odpowiednio opracowanie zmierza do wskazania wybranych, istotnych prawnych instrumentów rynkowych. W pracy zastosowano dogmatyczną metodę analizy aktów prawnych, metodę deskryptywną, a także wykorzystano polską oraz zagraniczną literaturę przedmiotu, w tym raporty statystyczne.

Słowa kluczowe: ryzyko produkcyjne, ubezpieczenia upraw, fundusze wzajemne

Abstract. The article discusses the issues of risk in the agricultural production, which may lead to the loss of farmer's profitability. In a broader sense, it both influences on production stability and as regards food security. Some EU's countries, as well as nonmember ones evolve some risk management schemes which aim to protect farmers against the risk and eliminate its negative results ex post. The paper aims at indicating significant legal market instruments. The paper is based on a dogmatic analysis of normative texts and a descriptive method. It also refers to Polish and foreign books on the subject.

Key words: risk management, crop insurance, mutual funds

Wprowadzenie

Przedmiotem artykułu jest problematyka związana z zarządzaniem ryzykiem produkcyjnym w rolnictwie. Mimo, że ryzyko towarzyszy każdej działalności człowieka, to szczególnie negatywne skutki mogą być odczuwane w produkcji rolnej. Jest ona bowiem w dużej mierze uzależniona od czynników zewnętrznych, które są niezależne od woli producenta rolnego. Można do nich zaliczyć zmieniające się warunki pogodowe, występowanie chorób roślin, czy zwierząt, etc. Rolnik często nie może przewidzieć ani wystąpienia ryzyka, ani jego skutków. Aczkolwiek ryzyko może mieć wymiar pozytywny – kiedy np. wolumen produkcji przekracza oczekiwania, jak i negatywny – w przypadku nie

¹ dr, Katedra Zarządzania i Prawa, Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu, ul. Wojska Polskiego 28, 60-637 Poznań, e-mail: lipinska@up.poznan.pl

² Artykuł finansowany przez Narodowe Centrum Nauki ze środków na naukę w ramach projektu badawczego OPUS nr 2013/09/B/HS5/00683, pt. Prawne instrumenty zarządzania ryzykiem w produkcji rolnej.

uzyskania spodziewanej ilości lub jakości produkcji. W obu przypadkach może dojść do powstania szkody, przez którą należy rozumieć pewien uszczerbek w majątku, którego doznał rolnik w wyniku swojego lub cudzego działania lub zaniechania. Ponadto ryzyko można odnieść także do sytuacji, w których zachodzi konieczność przypisania osobie szkody, z której powstaniem system prawny nie łączy niczyjej odpowiedzialności (Sobczyk, 2009). Czego przykładem może być przymrozek, huragan, susza, etc.

Działalność wytwórcza w rolnictwie charakteryzuje się długim cyklem produkcyjnym. Narażenie na wystąpienie negatywnego zjawiska jest rozłożone w czasie. Zatem strata może pojawić się zaraz po rozpoczęciu produkcji, w jej toku lub na końcu procesu. Aby zminimalizować jej rozmiar, na poziomie gospodarstwa rolnego należy przyjąć odpowiednie rozwiązania organizacyjne, które mogą prowadzić do ograniczenia wystąpienia ryzyka, lub minimalizacji wysokości strat w przyszłości. Chodzi tu w szczególności o wdrożenie adekwatnych do kierunków produkcji instrumentów ekonomiczno-prawnych.

Celem artykułu jest określenie sposobów ograniczania ryzyka w produkcji rolnej w wybranych państwach europejskich. Chodzi przede wszystkim o instrumenty, które posiadają określone ramy prawne, a ich stosowanie wynika z przyjętej przez poszczególne państwa polityki rolnej. Warto w tym miejscu dodać, że legalna konstrukcja tychże instrumentów jest osadzona w rozwiązaniach ekonomicznych oraz stanowi formalne uzasadnienie ich stosowania.

Układ pracy został przyporządkowany przyjętemu celowi badawczemu. W pierwszej kolejności odnosi się do podjęcia na pułapie Unii Europejskiej problematyki zarządzania ryzykiem i zagrożeń jakie za sobą niesie. Następnie analizie zostały poddane podejścia wybranych państw europejskich do omawianej problematyki, wraz ze wskazaniem stosowanego przez nie instrumentarium prawnego. Odpowiednio w kolejności podjęte są zagadnienie związane ze stosowaniem umowy ubezpieczenia oraz funduszy wzajemnych, a także funkcjonowaniem tzw. pool-u. Pracę zamykają rozważania końcowe, mające na celu ocenę stosowanych instrumentów prawnych.

Zagadnienia zarządzania ryzykiem w produkcji rolnej były przedmiotem analiz ekonomistów zarówno krajowych (Stępień, Śmigła, 2012; Wicka, 2013), jak i zagranicznych (Babcock, Fraser, Lekakis, 2003; Tangermann, 2011; Antón J., LeThi C., 2010; Anton J., 2015). Najczęściej były one podejmowane od strony ekonomiki rolnictwa i zarządzania, a także modelowania poszczególnych jego instrumentów i strategii³. Istotne znaczenie mają publikacje S. Kimury, J. Antón oraz C. LeThi jak np. pt. *“Farm Level Analysis of Risk and Risk Management Strategies and Policies: Cross Country Analysis”* (2010). Jeżeli chodzi o literaturę prawniczą, to omawiane zagadnienia były podejmowane tylko akcydentalnie przy omawianiu innych problemów związanych z prawem rolnym i wspólną polityką rolną.

Przedmiotem analizy są rozwiązania prawne przyjęte w zakresie zarządzania ryzykiem produkcyjnym w rolnictwie w wybranych państwach europejskich. Jej podstawą są materiały wtórne oraz akty normatywne. Warto podkreślić, że nie istnieje jednolita statystyka dotycząca zarządzania ryzykiem produkcyjnym na poziomie Unii Europejskiej, co stanowi istotną lukę. Odpowiednio w pracy zastosowano dogmatyczną metodę analizy

³ Tak np. F. Knight F., 1921, *Risk, Uncertainty and Profit*, Houghton Mifflin, Boston; M. Allais M. 1953, *Le comportement de l'homme rationnel devant le risque: critique des postulats et axiomes de l'école américaine*, *Econometrica* 21, 503-46.

aktów prawnych, która polega na ustaleniu i systematyzacji obowiązującego prawa na dokonaniu wykładni doktrynalnej. Ponadto praca zawiera omówienie głównych regulacji metodę deskryptywną, a także wykorzystano polską oraz obcą literaturę przedmiotu.

Stanowisko Unii Europejskiej w aspekcie zarządzania ryzykiem produkcyjnym w rolnictwie

Problematyka zarządzania ryzykiem w rolnictwie w Unii Europejskiej została podjęta w 2001 r., kiedy to Komisja Europejska dokonała pierwszej analizy poszczególnych jego narzędzi. Wówczas prezydencja hiszpańska podjęła kwestię ubezpieczeń rolnych jako elementarnego narzędzia zarządzania ryzykiem w chowie bydła i uprawach rolnych. Efektem podjętych prac było sformułowanie Komunikatu Komisji dla Rady w sprawie zarządzania ryzykiem i w sytuacjach kryzysowych w rolnictwie (2005). W preambule, Komisja podkreśliła, że rolnicy powinni przejąć odpowiedzialność za zarządzanie ryzykiem, które wcześniej było niwelowane przez politykę wspierania rynku i cen. Ponadto zwróciła ona uwagę, że stosowane instrumenty powinny być oparte na mechanizmach rynkowych, takich jak np. ubezpieczenia, czy rynek terminowy. W tym ostatnim przypadku chodzi o zawieranie tzw. kontraktów terminowych, które należą do instrumentów finansowych powszechnie stosowanych na giełdach towarowych.

W omawianym dokumencie zostały zaproponowane trzy opcje narzędzi zarządzania ryzykiem. Pierwsza z nich dotyczyła ubezpieczeń od klęsk żywiołowych. Miały one stanowić alternatywę dla późniejszej wypłaty odszkodowań ze środków publicznych za szkody wyrządzone przez klęski żywiołowe na poziomie UE, krajowym lub regionalnym. W celu zachęcenia rolników do ubezpieczenia się od tego rodzaju zdarzeń, niektóre państwa członkowskie przewidziały premie dla rolników, wypłacane od utraty dochodu spowodowanej klęską żywiołową lub chorobą. Kolejna opcja dotyczyła funduszy wzajemnego inwestowania, które umożliwiają podział ryzyka w ramach grupy producentów, którzy chcą przejąć odpowiedzialność za zarządzanie ryzykiem. Jest to pewien system akredytowany przez państwo członkowskie zgodnie z jego prawem krajowym, który umożliwia stowarzyszonym rolnikom wspólne ubezpieczenie się (Janowicz-Lomott, Łyskawa, 2009). Za jego pomocą, rekompensaty są wypłacane tym rolnikom (zrzeszonym w funduszu), o ile ponieśli straty gospodarcze z tytułu określonych w przepisach prawa zdarzeń. Natomiast ostatnią propozycją była opcja zagwarantowania podstawowego ubezpieczenia dochodu na wypadek sytuacji kryzysowych. Wymienione instrumenty miały na celu rekompensować skutki reformy WPR oraz zastąpić jednocześnie stosowane nadzwyczajne środki *ad hoc*.

Obecnie aktem normatywnym określającym zasady stosowania instrumentów zarządzania ryzykiem produkcyjnym jest Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1305/2013 z 17 grudnia 2013 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) i uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 1698/2005⁴. W art. 36 prawodawca przewidział działania mające na celu pomoc rolnikom w pokrywaniu składek płaconych na ubezpieczenie plonów, zwierząt i roślin, a także wsparcie w tworzeniu funduszy wspólnego inwestowania i rekompensat wypłacanych rolnikom za straty wynikające z niekorzystnych

⁴ Dz.U. L 347 z 20.12.2013, s. 487-548.

zjawisk klimatycznych, z wystąpienia chorób zwierząt lub roślin, inwazji szkodników lub incydentów środowiskowych. Do działań tych zaliczył także wspieranie narzędzi stabilizacji dochodów w postaci funduszu wspólnego inwestowania w celu zapewnienia wsparcia rolnikom doświadczającym poważnego spadku dochodów (art. 39 rozp. 1305/2013). Jednakże podkreślił, że w celu zapewnienia równego traktowania rolników w całej Unii, niezakłóconej konkurencji i poszanowania międzynarodowych zobowiązań Unii należy stosować szczegółowe warunki udzielania wsparcia w ramach poszczególnych działań. Jednocześnie zarządzanie ryzykiem zostało uznane za jeden z priorytetów Unii w zakresie rozwoju obszarów wiejskich (art. 5 rozp. 1305/2013).

Sposoby ograniczania ryzyka w wybranych państwach Unii Europejskiej oraz w Turcji

Na wstępie warto podkreślić, że do 2009 r. podstawowym instrumentem ograniczania ryzyka produkcyjnego w UE były ubezpieczenia upraw oraz zwierząt gospodarskich. W pierwszym przypadku, by zachęcić producentów rolnych do zawierania umów, były stosowane dopłaty z budżetu państwa, jak np. we Francji, Polsce i we Włoszech. Natomiast w odniesieniu do produkcji zwierzęcej, stosowane były systemy narodowego wsparcia w powiązaniu ze środkami pochodzącymi z Europejskiego Funduszu Weterynaryjnego.

Odpowiednio, wdrażanie instrumentów wsparcia rozpoczęło się wraz z reformą Wspólnej Polityki Rolnej (Anton, 2015). Jak zauważa Tomás García-Azcárate ubezpieczenia nadal są głównym instrumentem stosowanym w ramach zarządzania ryzykiem w produkcji rolnej (2016). W zależności od państwa, można wyróżnić wiele typów ubezpieczeń, obejmujących różne zagrożenia. Wydaje się, że jednym z istotniejszych i najszerzych ubezpieczeń jest ubezpieczenie obejmujące określone, jedno ryzyko (*single peril crop insurance*) wystąpienia np. gradu, czy mrozu. Jego przeciwieństwem jest ubezpieczenie upraw (*crop yield insurance*), które może obejmować wiele ryzyk i najczęściej jest ono dotowane.

Według badań przeprowadzonych przez Bielza Diaz-Caneja wynika, że system ubezpieczeń w obrębie trzech podstawowych typów, tj. ubezpieczenia pojedynczego ryzyka, ubezpieczenia kombinowanego oraz ubezpieczenia plonu jest najbardziej wspierany we Włoszech, Hiszpanii oraz Austrii (2009). Otóż w państwach tych ubezpieczenia mają charakter prywatny, ale stosowane są dopłaty do składek. Z kolei w Grecji, gdzie ubezpieczenia są obowiązkowe, mieszczą się przede wszystkim w sektorze publicznym. Głównym podmiotem zarządzającym jest *Greek Agricultural Insurance Organization* (ELGA), który wdraża rządowy programy wsparcia dla producentów rolnych (Čolović, Petrović, 2014).

Z kolei we Francji jest obecnie wdrażany tzw. *contrat socle* – czyli rodzaj bazowego ubezpieczenia, które ma zastąpić ubezpieczenia pakietowe, a chroni on konsekwencje niekorzystnych warunków pogodowych (Rousseau, 2015). Jego struktura składa się z trzech poziomów. Pierwszy, obejmuje tylko straty w produkcji w skali upraw. Przy czym wielkość straty musi przekroczyć 30 %, aby ubezpieczyciel wypłacił odszkodowanie⁵. Odpowiednio, jeżeli cała produkcja została ubezpieczona, wartość franszyzy integralnej może zostać obniżona do 20%. Zgodnie z prawem unijnym, ubezpieczenie to jest dotowane

⁵ Wartość graniczna wynosi 25% dla prerii.

w wysokości 65 %. Drugi poziom zabezpiecza straty w wielkości produkcji, uzupełniając ubezpieczenie podstawowe z poziomu poprzedniego. W tym przypadku odpowiedzialność zakładu obowiązuje od 25% straty. Poziom ten może być modyfikowany poprzez dopłaty. Na ostatnim, trzecim poziomie nie przewiduje się żadnych dopłat, ale może on obejmować dodatkowe gwarancje, jak np. zmiany cen, czy straty związane z obniżeniem jakości. Według szacunków jednego z francuskich zakładów ubezpieczeń – Groupama, wprowadzenie nowego systemu może obniżyć koszt ubezpieczenia o 22% (García-Azcárate, 2016).

Szczególne rozwiązanie w zakresie ubezpieczeń rolnych funkcjonuje w Hiszpanii, a zostało wprowadzone na mocy ustawy nr 87/1978 z 28 grudnia 1978 r. o mieszanych (łączonych) ubezpieczeniach rolnych⁶. Na mocy ustawy ochroną ubezpieczeniową są objęte uprawy, zwierzęta inwentarskie oraz lasy. Prawodawca przewidział możliwość stworzenia systemu instytucjonalno-organizacyjnego o charakterze poola. Jest nim Agroseguro S.A., będące spółką prawa handlowego, a funkcjonujące jako stowarzyszenie zakładów ubezpieczeń rolniczych. Pool ten działa na zasadzie mechanizmu współubezpieczenia. Obecnie w jego skład wchodzi 22 zakłady⁷. Ten swoisty mechanizm pozwala na wykorzystanie składek pobranych w jedynym regionie, na wypłatę odszkodowań z tytułu powstałych szkód w innym (Dąbrowska, 2010).

Na stosunek ubezpieczeniowy powstający pomiędzy podmiotami prywatnymi w różnym zakresie ingeruje, zarówno centralna, jak i lokalna władza publiczna. Odpowiednio nad funkcjonowaniem systemu czuwa Państwowy Urząd Ubezpieczeń Rolnych ENESA (*Entidad de Seguros Agrarios*), działający przy Ministerstwie Rolnictwa, Żywności i Środowiska (MAGRAMA). Określa on między innymi roczny plan ubezpieczeń rolnych, w tym wysokość dopłat do składek ubezpieczeniowych. Bowiem cechą charakterystyczną systemu jest udział środków publicznych w pokrywaniu części składek wnoszonych przez rolników⁸. Ponadto sprawuje ogólny nadzór nad jego funkcjonowaniem oraz wspólnie z Agroseguro S.A. ustala taryfy składek, a także współpracuje z odpowiednimi organami na szczeblu samorządowym; prowadzi kampanie informacyjne, promocyjne i doradcze wśród rolników; prowadzi badania i analizy w zakresie szkód w produkcji rolnej; sprawuje arbitraż pomiędzy ubezpieczonymi a ubezpieczycielami. Warto dodać, że system jest obowiązkowy dla ubezpieczycieli rolnych skupionych w poolu Agroseguro S.A.

W system zaangażowane jest także Ministerstwo Gospodarki i Konkurencji, w ramach którego działa Konsorcjum Reasekuracyjne (*Consortio de Compensacion de Seguros - CCS*) oraz Dyrekcja Generalna ds. Ubezpieczeń (*Dirección General de Seguros y Fondos de Pensiones*). Konsorcjum pełni jedną z najważniejszych funkcji gwarantujących sprawność działania systemu. Jest ono odpowiedzialne za realizację obowiązkowej reasekuracji ubezpieczeń. W pełnieniu tego zadania wspomagane jest przez Dyrekcję, która zatwierdza plan reasekuracji poszczególnych firm ubezpieczeniowych oraz proponuje ministerstwu finansów nowe rozwiązania w zakresie reasekuracji.

⁶ Ley 87/1978, de 28 de diciembre, de Seguros Agrarios Combinados. Jefatura del Estado «BOE» núm. 11, de 12 de enero de 1979, Referencia: BOE-A-1979-870.

⁷ <http://agroseguro.es/atencion-al-cliente/entidades-coaseguradoras> [dostęp: 30.04.2016].

⁸ W dopłatach mogą partycypować także władze poszczególnych regionów, w zależności od posiadanych środków, a ich wysokość zależy od ubezpieczanej uprawy, regionu i zakresu ryzyka.

Omawiany system ubezpieczeń rolnych działa na zasadzie partnerstwa publiczno-prywatnego, a jest postrzegany na arenie międzynarodowej za jeden z najbardziej rozwiniętych (Bielza Diaz-Caneja, 2009).

W systemie Agroseguro S.A. ubezpieczenia są podzielone są na trzy grupy. Pierwsza z nich obejmuje ochronę upraw zbóż, rzepaku, słonecznika i roślin motylkowych od ryzyk gradobicia, ognia i powodzi. Druga, obejmuje ochronę upraw warzyw polowych i innych upraw specjalnych od ryzyka przymrozków i ognia, natomiast trzecia odnosi się do upraw od ryzyk z grup 1 i 2, a w zależności od uprawy zakres ochrony jest rozszerzany do pokrycia wszystkich typów określonego ryzyka. Ponadto w poszczególnych grupach istnieją osobne systemy franszyz integralnych i udziałów własnych.

Obok ubezpieczeń, jedną z najprostszycy strategii zarządzania ryzykiem są fundusze wzajemne (*mutual funds*). Ich istota polega na gromadzeniu środków finansowych w okresie dobrej koniunktury w celu ich wykorzystania w okresach gorszych. Szczególna swoistość funduszy polega na tym, że wpłacona przez rolnika składka ma z góry określoną wartość, niezależnie od poziomu ryzyka i pozostaje w dyspozycji podmiotów tworzących fundusz do momentu wypłaty odszkodowania. Podstawowym założeniem funduszu jest rozłożenie ryzyka na wszystkich jego członków. Fundusz rekompensuje wyłącznie szkody powstałe wskutek zdarzeń „nieubezpieczalnych” lub takich, dla których nie ma możliwości zakupu ochrony ubezpieczeniowej na rynku ubezpieczeniowym, jak np. występowania chorób u zwierząt.

Pośród państw członkowskich, fundusze wzajemne funkcjonują od ponad 20 lat w Holandii (Melyukhina, 2011). Obejmują one ochronę poszczególnych ryzyk, obok funkcjonującego systemu ubezpieczeń pakietowych (*multiperil insurance*), które są pewną kombinacją tradycyjnego ubezpieczenia oraz ubezpieczeń opartych na indeksach pogodowych. Specyfika funduszy polega na podziale wpłacanych składek ubezpieczeniowych na część zaliczkową oraz tzw. wpłatę korygującą, co pozwala rolnikom rozciągnąć należności finansowe w czasie i jednocześnie jest dla nich bodźcem do uczestnictwa w nim. Jednocześnie ich skuteczność w zakresie produkcji zwierzęcej, jest uzależnione od wsparcia publicznego, w postaci reasekuracji. Fundusze tworzone są dla poszczególnych określonych rodzajów produkcji, z którymi wiąże się występowanie pewnych typów ryzyk, czego przykładem może być Potapol Mutual, który obejmuje szkody wynikłe na skutek pojawienia się zarazy ziemniaka, Avivol Mutual – obejmujący chów drobiu, Porcopol dla trzody chlewnej, OFH dla producentów owoców. Ten swoisty podział funduszy na poszczególne „sub” sektory – jak zauważa Soliwoda - jest wyrazem holistycznego podejścia do zarządzania ryzykiem w obrębie łańcucha dostaw (2013). Warto również podkreślić, że fundusze są dedykowane dla rolników prowadzących określony rodzaj produkcji, skupionych w ramach grup producentów rolnych danego regionu. Natomiast beneficjentem tradycyjnych ubezpieczeń rolnych, dotowanych przez państwo może być każdy rolnik.

Innym przykładem funkcjonowania funduszu wzajemnego może być francuski FMSE (*Fonds national agricole de Mutualisation Sanitaire et Environnementale*). Podstawy prawne jego funkcjonowania zostały określone na mocy ustawy z 2010 r. o modernizacji rolnictwa i rybołówstwa⁹. Celem funduszu jest wypłata odszkodowań rolnikom, poszkodowanym na wypadek pojawienia się incydentu środowiskowego oraz sanitarnego

⁹ Zob. Art. 26 LOI n 2010-874 du 27 juillet 2010 de modernisation de l'agriculture et de la pêche, ORF n0172 nr du 28 juillet 2010 page 13925, texte nr 3.

w postaci chorób zwierząt, jak i szkodników roślin. Uczestnictwo w nim jest obowiązkowe. Od strony organizacyjnej składa się z sekcji wspólnej (ogólnej) i sekcji specjalistycznych. Pierwsza z nich kompensuje ogólne straty oraz nowopowstałe szkody, które pozostają poza sekcją specjalistyczną. Natomiast sekcje specjalistyczne obejmują wszelkie ryzyka związane z określonymi kierunkami produkcji¹⁰. Każda z nich zarządza swoim budżetem i wypłaca odszkodowania tylko zrzeszonym w danej grupie rolnikom. Może ona także nakładać na członków obowiązek spełnienia szczególnych warunków w zakresie przeciwdziałania występowaniu ryzyka. Zasób jego kapitału podstawowego pochodzi ze składek od rolników i od organizacji producentów, a wynosi 20 euro na rok za gospodarstwo rolne. Składki te wnoszone są wraz z ubezpieczeniem społecznym rolników. Budżet funduszu jest w 65% wspierany przez państwo. Obecnie do sekcji wspólnej należy ok. 530 tys. rolników¹¹.

Z kolei we Włoszech wdrażaniem instrumentów ograniczania ryzyka produkcyjnego zajmują się przede wszystkim konsorcja ochronne (*Consozi di Difesa*) działające przy organizacjach producentów rolnych zrzeszonych w obrębie określonych produktów rolnych. Działają one na podstawie Dekretu Legislativo z 29 marca 2004, n. 102. *Interventi finanziari a sostegno delle imprese agricole, a norma dell'articolo 1, comma 2, lettera i), della legge 7 marzo 2003, n. 38*¹². Są to zrzeszenia, które zajmują się zarówno zawieraniem w imieniu swoich członków umów ubezpieczeniowych oraz prowadzeniem działań tzw. ochrony aktywnej. Jednym ze stosowanych instrumentów jest możliwość tworzenia samych funduszy wzajemnych (*fondi mutualistici*). Obecnie w ramach jednej organizacji Asnacodi funkcjonują 62 grupy¹³. Ich działalność obejmują różne regiony rolnicze Włoch, co umożliwi dostosowanie instrumentów do lokalnie występujących zagrożeń. Doniosłą rolę odgrywa tu CODIPRA (Co.Di.Pr.A. Consorzio Difesa Produttori Agricoli) działająca w Trieście, której podstawowym przedmiotem ochrony są owoce, czy CODIPRA Parma obejmująca ryzyko epizootyczne (Nizza, Pontrandolfi 2011).

Do państw kandydujących do Unii Europejskiej, posiadających rozbudowany system ubezpieczeń rolnych należy Turcja. Przyjęte na mocy ustawy nr 5363 z 14 czerwca 2005 r. Prawo ubezpieczeń rolnych rozwiązania legislacyjne¹⁴, wynikają z konieczności ochrony tureckiego rolnictwa w obliczu występowania ryzyka produkcyjnego, w szczególności w aspekcie jego akcesji oraz pozycji na tle innych państw UE.

System jest oparty na współpracy państwa, prywatnych zakładów ubezpieczeń oraz organizacji pozarządowych. Współpraca przejawia się w powołanym na podstawie art. 2 ustawy o ubezpieczeniach rolnych wspólnym funduszu ubezpieczeniowym, tzw. poolu. Jest to porozumienie zawarte między kilkoma towarzystwami ubezpieczeniowymi mające na celu wspólne uczestniczenie w określonych rodzajach i grupach ubezpieczeń. Strony porozumienia m.in. wspólnie pokrywają i wyrównują ryzyka, ustalają standardowe zasady zawierania umowy ubezpieczenia, wypłat odszkodowań, prowadzą badania aktuarialne oraz stale monitorują system ubezpieczeń (Uçak, Berk 2009). Pool ma legalne upoważnienie do ubezpieczenia, reasekuracji oraz retrocesji wskazanych w ustawie ryzyk

¹⁰ Obecnie istnieje 9 sekcji specjalnych, w zakresie owoców, warzyw, warzyw do przetwórstwa, ziemniaków, buraków cukrowych, trzody chlewnej, drobiu, bydła oraz upraw szklarniowych. <http://www.fmse.fr/> [dostęp: 10.04.2016].

¹¹ www.fmse.fr/ [dostęp: 10.04.2016].

¹² Pubblicato nella Gazz. Uff. 23 aprile 2004, n. 95.

¹³ www.asnacodi.it [dostęp: 12.04.2016].

¹⁴ Dz. Urz. Turcji nr 25852 z 21.06.2005.

(art. 4. Ustawy nr 5363). Jego członkowie, dla zabezpieczenia zobowiązań funduszu przekazują mu lub obciążają na jego rzecz część swoich aktywów. W szczególności są oni zobowiązani do wpłacania składek ubezpieczeniowych wnoszonych przez ubezpieczonych producentów rolnych. W zamian uzyskują prowizję w drodze retrocesji.

Cechą charakterystyczną systemu jest jego zarządzanie przez specjalnie do tego powołany na mocy ustawy podmiot – TARSIM (*tur. Tarım Sigortaları Havuz İşletmesi A.Ş.*) (TARSIM, 2010; Bora, 2010). Jest to spółka akcyjna i jednocześnie organizacja non-profit (art. 8 ustawy nr 5363). Jej trzon stanowią zakłady oferujące ubezpieczenia rolne. Obecnie w jego skład wchodzi 24 zakłady, a każdy z nich ma jednakowe udziały.

Ubezpieczenia rolne w Turcji nie są obowiązkowe. Aby zachęcić rolników do ich zawierania państwo dopłaca do składek ubezpieczeniowych. Ich wysokość jest ustalana każdego roku przez Radę Ministrów wraz z Ministerstwem Rolnictwa na podstawie rodzaju produkcji, kategorii ryzyka, regionu kraju i wielkości gospodarstwa (TARSIM, 2015).

Prawodawca unijny w rozporządzeniu 1305/2013 zaproponował jedynie możliwość przyjęcia określonych rozwiązań prawnych w zakresie dofinansowywania poszczególnych instrumentów prawnych (art. 36 rozp. 1305/2013). Natomiast decyzję o ich wdrożeniu pozostawił państwom członkowskim, co powoduje że mają one dużą swobodę w ich uregulowaniu i stosowaniu. Jeżeli chodzi o ubezpieczenia upraw, to mogą one ograniczyć kwotę składki kwalifikującej się do wsparcia poprzez zastosowanie odpowiednich pułapów, ale nie mogą na podstawie wewnętrznych uregulowań przekroczyć maksymalnego poziomu wsparcia (art. 37 pkt 5 rozp. 1305/2013). W przypadku tworzenia funduszy wspólnego inwestowania oraz narzędzi stabilizacji dochodów państwa członkowskie określają zasady ich zakładania, inwestowania i zarządzania nimi, w szczególności w zakresie przyznawania rekompensat i kwalifikowalności rolników w przypadku kryzysu.

Wnioski

Dokonując przeglądu rozwiązań w poszczególnych państwach należy zauważyć swoistą różnorodność. Wynika ona z kilku względów. Przede wszystkim pomiędzy państwami członkowskimi UE istnieją pewne różnice w „ulokowaniu” instrumentów w różnych gałęziach prawa, co w szczególności można zaobserwować w prawie austriackim i włoskim. Jest to efektem uwarunkowania historycznego, bowiem prawo austriackie, w tym w szczególności rolne zostało oparte na prawie administracyjnym, natomiast prawo włoskie na prawie cywilnym, co znajduje odzwierciedlenie w modelowaniu instrumentarium prawnego. Ponadto poszczególne państwa przyjęły odmienne, geograficzno-administracyjne podejście do kwestii zarządzania ryzykiem. Chodzi tu w szczególności o przeniesienie np. we Włoszech unormowań na pułap poszczególnych regionów. Takie rozwiązania przyczyniają się do lepszego dostosowania instrumentów do ryzyka występującego lokalnie. Ponadto poziom stosowania instrumentów wiąże się z ulokowaniem ich źródeł. Chodzi tu przede wszystkim o to, czy rolnicy podejmują działania na poziomie swojego gospodarstwa, czy też oczekują wsparcia *ex post*. Z literatury przedmiotu wynika, że najbardziej „odpowiedzialni” za ryzyko produkcyjne są producenci holenderscy, którzy postrzegają fundusze wzajemne jako podstawowy, obok ubezpieczeń instrument (Soliwoda, 2013).

Na szczególną uwagę zasługuje system hiszpański oraz turecki z uwagi na ich kompleksowe podejście do problematyki zarządzania ryzykiem oraz transparentność podejmowanych działań i zaangażowanie producentów rolnych.

Heterogeniczność stosowania instrumentów zarządzania ryzykiem w rolnictwie europejskim wynika również z podejścia samego prawodawcy. Otóż, pozostawiając państwu członkowskim dużą swobodę w ich kształtowaniu, daje wyraz że jego celem nie jest harmonizacja regulacji prawnych na poziomie unijnym. Bowiem instrumenty stosowane w poszczególnych państwach różnią się. Odrębności są widoczne w rodzajach i zakresach instrumentów, poziomie wsparcia i przede wszystkim ochroną ubezpieczeniową. Nakładanie prawnego obowiązku ubezpieczenia jest przejęciem przez państwo inicjatywy w zarządzaniu ryzykiem występującym w rolnictwie. Wprowadzając takie ubezpieczenie, państwo przejmuje inicjatywę w zarządzaniu w charakterystyczny dla siebie sposób.

Literatura

- Allais, M. (1953). Le comportement de l'homme rationnel devant le risque: critique des postulats et axiomes de l'école américaine, *Econometrica* 21, 503-46.
- Anton, J. (2015). Risk Management in Agriculture: What Role for Policy in the New Common Agricultural Policy?, [w:] Joseph A. McMahon, Michael N. Cardwell: Research Handbook on EU Agriculture Law, Cheltenham, 86-112.
- Antón, J., LeThi, C. (2010). Farm Level Analysis of Risk and Risk Management Strategies and Policies: Cross Country Analysis, OECD Food, Agriculture and Fisheries Working Papers, 26.
- Babcock, B. A., Fraser, R. W., Lekakis, J. N. (2003). Risk Management and the Environment: Agriculture in Perspective, Dordrecht.
- Bielza Diaz-Caneja, M., Conte, C. G., Gallego Pinilla, F. J., Stroblmair, J., Catenaro, R., Dittmann, C. (2009). Risk Management and Agricultural Insurance Schemes in Europe, European Commission, Joint Research Centre, Institute for Protection and Security of Citizen, Luxembourg, 1-12.
- Bora, B. (2010). Subsidised agricultural insurance in Turkey (TARSIM). Istanbul: TARSIM, 1-19.
- Čolović, V., Petrović, N. (2014). Crop insurance – risks and models of insurance, *Economics of Agriculture*, 3, 561-573.
- Dąbrowska, M. (2010). Partnerstwo publiczno-prywatne na rzecz usuwania skutków klęsk żywiołowych w rolnictwie – rozwiązania zagraniczne i krajowe, *Administracja Publiczna. Studia krajowe i międzynarodowe*, 1 (15), 23-36.
- García-Azcárate, T. (red.) (2016). Research for Agri Committee - State of Play of Risk Management Tools Implemented by Member States During the Period 2014-2020: National and European Frameworks, European Parliament's Committee on Agriculture and Rural Development, Bruksela.
- Janowicz-Lomott, M., Łyskawa, K. (2009). Wspieranie ubezpieczeń rolnych przez państwo – doświadczenia polskie i wskazania unijne. *Wiadomości Ubezpieczeniowe*, 2, 127-142.
- Knight, F. (1921). Risk, Uncertainty and Profit, Houghton Mifflin, Boston.
- Komunikat Komisji dla Rady w sprawie zarządzania ryzykiem i w sytuacjach kryzysowych w rolnictwie, COM (2005) 74 z 9 marca 2005 r.
- Melyukhina, O. (2011). Risk Management in Agriculture in The Netherlands, OECD Food, Agriculture and Fisheries Papers, No. 41, OECD Publishing. Pobrano 16 kwietnia 2016 z: <http://dx.doi.org/10.1787/5kgj0d5lqn48-en>.
- Nizza, G., Pontrandolfi, A. (2011). I fondi mutualistici per la gestione del rischio in agricoltura: quali potenzialità di sviluppo in Italia? *Agriregionieuropa*, 26, 94.
- Rousseau, C. I. (2015). Le contrat socle d'assurance récolte. Pobrane 2 maja 2016 z: <http://www.chambragri2b.fr/news/ContratSocle.pdf>.
- Sobczyk, M. (2009). Ryzyko utraty i zepsucia się rzeczy oznaczonej co do gatunku na przykładzie rzymskiego kontraktu kupna-sprzedaży wina, „Toruńskie Studia Polsko-Włoskie”, tom V, 21-32.

- Soliwoda, M. (2013). System of financial risk management in Dutch agriculture – implications for Poland, Electronic International Interdisciplinary Conference September, 2. - 6. 2013. Pobrane 13 kwietnia 2016 z: [file:///C:/Users/user/Downloads/System%20of%20financial%20risk%20%20\(6\).pdf](file:///C:/Users/user/Downloads/System%20of%20financial%20risk%20%20(6).pdf), 195-199.
- Tangermann, S. (2011). Risk Management in Agriculture and the Future of the EU's Common Agricultural Policy, Geneva.
- TARSIM (2010). Turkish Agricultural Insurance Pool a Sustainable Insurance System Public. Private Partnership in Agricultural Risk Management. Pobrane w kwietniu 2016 z: [file:///C:/Users/user/Downloads/Turkish%20Agricultural%20Insurance%20Pool%20\(4\).pdf](file:///C:/Users/user/Downloads/Turkish%20Agricultural%20Insurance%20Pool%20(4).pdf).
- TARSIM (2015). General Conditions of State Support. Pobrane 14 kwietnia 2016 z: https://web.tarsim.gov.tr/havuz/subpageEng?_key_=6D7415BE31795E0576A7CE18FEDB4F2E587850AK561W1192AMWBG68O1324062015.
- Uçak, H., Berk, A. (2009). Structural change in Turkish agricultural insurance policy and recent developments. *Wiadomości Ubezpieczeniowe*, 2, 143-152.
- Wicka, A. (red.) (2013). Czynniki i możliwości ograniczania ryzyka w produkcji roślinnej poprzez ubezpieczenia, Warszawa.